
Benjamin
PERASOVIĆ

MISTIFIKACIJE
SUBKULTURA U
JAVNOSTI

Raznovrsne mistifikacije subkultura možemo pratiti u samom akademskom krugu, dakle u znanstvenim radovima od pedesetih do danas, a također ih možemo uočiti u medijskom svijetu, često opterećenom senzacionalizmom i površnošću. S obzirom da se razlika između znanstvenih istraživanja i novinarskog područja ovdje ne iskazuje kao presudna u razlikovanju mistifikacije i demistificirajućeg pristupa, možemo mistifikacije podijeliti na pozitivne i negativne, nalazeći ih u nešto drukčijem omjeru u obje sfere javnosti.

Svojevrsna negativna mistifikacija prati subkulture od samog početka. Sociolozi su pedesetih stvorili "pojam-hipotezu" i nazvali je "delinkventna subkultura", nastojeći objasniti ponašanje dijela mladih iz nižih klasa u većim američkim urbanim središtima. Iako su Mertonovi učenici, autori teorije o "delinkventnoj subkulturi" (Cohen, 1955.; Cloward, 1968.) odbacili koncepte socijalne patologije, demistificirajući mnoge stereotipe o "prirođenoj" malicioznosti i "nenormalnosti" delinkvenata, područje devijacije ostalo je glavnim izvorom rasprave o subkulturama mladih, a tri osnovna tipa (kriminalna, konfliktna i subkultura povlačenja) determinističkim okvirom mnogih kasnijih studija.

Paralelno s razvojem sociološke teorije, medijski svijet pridonosio je negativnoj mistifikaciji naglašavanjem "zakona čopora", "divljaštva" i čvrste unutarnje strukture, hijerarhije i slijepa poslušnosti vođama kao karakteristikama subkulture mladih. No, znanstvena zajednica ipak je ponudila i druge odgovore u to doba, poput Yablonskog (1962.) koji je demistificirao upravo takve popularne (pučke) predodžbe o mladenačkim bandama i vršnjačkim "kvartovskim" grupama.

Negativna mistifikacija započinje s generalizacijama na osnovu neupitnog smještanja subkultura mladih u područje devijacije. Medijski svijet razvio je mnoge oblike iskrivljavanja činjenica, preuveličavanja, simbolizacije, što

će neke sociologe natjerati na stvaranje koncepta moralne panike, dobrim dijelom inspiriranog interakcionističkom perspektivom reakcije društva na devijaciju. Stanley Cohen (1972./1980.) je svojim istraživanjem moralne panike u britanskom društvu ostavio značajno nasljeđe sociologiji subkultura mladih (ili sociologiji urbanih plemena, afektivnih saveza, ekspresivnih identiteta, životnih stilova), a taj koncept nije prestao biti primjeren ovom području, bez obzira na promjene u suvremenom “umreženom” društvu ili promjene u postmodernoj teorijskoj perspektivi. Taj koncept se pokazao valjanim u različitim razdobljima i potpuno različitim političkim, ekonomskim i kulturnim uvjetima. Lik “moralnog poduzetnika”, kakvog je opisao Howard Becker (1963.) pojavio se u sociološkim studijama moralne panike još bezbroj puta, od britanskih uvjeta u kojima su se sukobljavali modsi i rockeri, preko reakcije na pojavu beatnika, hipija, punkera, skinheadsa, nogometnih huligana, sve do kampanja protiv pripadnika rave populacije u devedesetim godinama. Ono što se događalo u Velikoj Britaniji, i bilo prepoznato od dijela sociologa kao moralna panika, nije mimoišlo tadašnji socijalizam i procese medijske hajke na subkulturne aktere u jednom drukčijem kontekstu. Početkom osamdesetih u Ljubljani nastala je “afera 4. Reich”, zapravo moralna panika oko punk stila, kojega je tadašnja dominantna kultura okarakterizirala neonacističkom, bez obzira na činjenice. Zbog problematičnog imena (4. Reich) jednoga benda, kojega su činili uglavnom maloljetnici, medijska i politička kampanja obuhvatila je etiketiranjem sve koji su na bilo koji način bili povezani s punk-glazbom i punkerskim životnim stilom. U policijskim časopisima dokazivano je kako “punk” zapravo predstavlja kraticu od “Pomozite Ustanak Naroda Kosova”, dok su anarhistički simboli (zaokruženo slovo A) bili proglašeni znakovima velike Albanije. U drugoj polovici osamdesetih u Zagrebu mediji su stvorili aferu “Crna ruža”, i to je također udžbenički primjer moralne panike, ovaj put oko dark/gothic subkulturnog stila. Točno po Cohenovom predlošku o tri stupnja “zaključivanja” u procesu moralne panike, domaći akteri širenja straha u roditeljskoj kulturi ponovili su model. Prvo je pojam “darkera” (a to je mogao biti i neki drugi zajednički nazivnik glazbenih i srodnih podloga za stvaranje adolescentskih životnih stilova) doveden u izravnu vezu sa samoubojstvima (devijantnim statusom) pa su onda pojedini predmeti i stilska obilježja, poput odjeće, nakita, frizura, glazbe i slično, počeli simbolizirati pojam darkera, da bi na kraju sami predmeti i dijelovi imagea, čak crna boja odjeće kao takva, postali simboli devijantnog statusa. Sličan model će

se ponavljati uz različite varijante, uključujući ponekad kriminalizaciju i eskalaciju kontrole, kao što se to događa kad je na dnevnom redu nogometni huliganizam, bilo da je riječ o Engleskoj ili Hrvatskoj. Mistifikacija subkulture dovedena je do krajnosti upravo u procesu moralne panike, no postoje i mnogi drugi manje organizirani i manje masovni medijski juriši na subkulturne "primjere" koji obično služe za određivanje ili ponovno naglašavanje granice normalnog i nenormalnog, prihvatljivog i neprihvatljivog dominantnoj kulturi. Moralna panika zapravo predstavlja pokušaj dominantne kulture da reintegrira vlastite vrijednosti upiranjem prsta u one aktere koji su "granicu" (sada javno naglašenu) prešli i postali negativan primjer. Širenje i učvršćivanje stereotipa također je posljedica mistifikacije pa danas uz neke subkulturne aktere i oblike ponašanja u javnosti redovito slijedi i niz negativnih, očekivanih devijantnih karakteristika. Naravno, neke subkulturne grupe doista jesu nasilničke, no to ne daje za pravo akterima generalizacija i mistifikacija, jednom modelu i pristupu koji falsificira stvarnost čak i onda kad mu to nije potrebno. Ako se sjetimo novijih primjera iz hrvatskog društva možemo uočiti upravo senzacionalističku megalomaniju kojoj su mistifikacije implicitne, bez obzira je li riječ o tome da su na nekom partiju pronašli drogu pa je svatko tko odlazi na takve zabave u načelu sumnjiv; ili su navijači Hajduka probili ogradu želeći krenuti prema protivničkim navijačima pa su postali akteri teorije zavjere i tajnih službi; ili su skinheadsi, njih sedmorica, pretukli jednog Roma, a novinski naslov prešućuje činjenicu o sedam na jednoga i naglašava samo da su dvojica (ali "sinovi generala"!) pretukli jednoga. U doba prevlasti jednog predznaka i političke kontrole javnosti bilo je potrebno prikazati punkere kao "jugonostalgičare" ili lijeve ekstremiste, navijače kao "Soroseve plaćenike", da bi u doba prevlasti drugog predznaka navijači opet postali marionete tajnih službi, a nasilje skinheadsa skriva se u naslovu zbog naglašavanja dnevno-politički lakše iskoristivog pojma "generali".

Negativne mistifikacije subkulture dijelom su prisutne u znanosti koja ih je često znala promatrati u sklopu sociologije devijacije, a sve do nedavno ih je smještala isključivo u radničku ili općenito "nižu" klasu, ostavljajući djeci srednje klase mogućnost pobune u obliku kontrakulture, što je najčešće pojam za skup društvenih pokreta i aktera s kraja šezdesetih u Americi. Međutim, dok je sociologija (i srodne znanosti) od šezdesetih do danas učinila dosta demistificirajućeg napora u svojim studijama, posebno nakon interakcionističke "skeptičke revolucije u sociologiji

devijacije”, medijski svijet nikad nije prestao osnaživati stereotipe i negativna etiketiranja. Ono što se izmijenilo jest mogućnost pozitivnog utjecaja negativnog etiketiranja na identifikacijske procese subkulturnih aktera. To znači da neki oblici moralne panike zapravo učvršćuju subkulturne aktere donoseći im svojevrsan “subkulturni kapital”, naglašavajući njihov “podzemni” karakter i željenu distancu spram “main streama”, dakle spram omrznute glavne struje društvenog (medijskog) toka. Sarah Thornton (1995.) u svojoj studiji o klupskoj kulturi ukazuje na takvo pozicioniranje spram glavne struje, gdje senzacionalistička mistifikacija pozitivno djeluje na poželjni podzemni (također i elitni, “cool”) status dotičnih aktera. Kod nas je taj proces također vidljiv, no zbog mogućnosti stvarnog utjecaja moralne panike na svakodnevni život aktera još uvijek su malobrojni oni koji i represiju smatraju momentom inspiracije i osnaživanja grupnog identiteta, što je ipak rezervirano za militantnije i destruktivnije životne stilove. Čim neki oblici moralne panike budu evidentno zadržani samo u tržišnom prostoru podizanja i spuštanja tiraže, identifikacija s negativnim etiketama bit će masovnija među mladima koji eksperimentiraju sa subkulturnim stilovima života. Također, mogućnost takve identifikacije ovisi o stupnju fragmentacije društva gdje će se u manjim mjestima i doslovno i simbolički biti teže sakriti od eskalacije socijalne kontrole, stigmatizacije i ponegdje kriminalizacije subkulturnih aktera, za razliku od položaja njihovih vršnjaka iz onih sredina koje poznaju veću fragmentaciju i stvaranje raznovrsnih “autonomnih zona”.

Medijski svijet u svojim mistifikacijama subkulture nikad nije jednoznačan. Može se dogoditi da u istom broju određenog časopisa nalazimo tekst u kojem se širi panika oko nekog stila (primjerice “death metala”), a istovremeno na drugim stranicama nalazimo isti stil u pohvalnim priložima ili recenzijama ploča. To se događalo u razdoblju prvih britanskih studija o moralnoj panici kada se na prvim stranicama novina raspravljalo o “divljacima koji su prebili grad” i potrebnim mjerama zaštite pred “terorom skuterskih bandi modsa i rockera”, a na zadnjim stranicama se organizirao kviz – “Da li ste mod ili rocker?”. Deseci primjera iz sredine devedesetih u Hrvatskoj, kada je rave-generacija postala objektom moralne panike oko upotrebe droge, pokazuju sličan pristup. Negativne mistifikacije subkultura toliko su česte da predstavljaju čvrsto uporište za predrasude u javnosti. Tek kada neka moralna panika dosegne vrhunac, dio roditeljske kulture shvati koliko stereotipizacija može biti groteskna, jer se na “uobičajene” negativne mistifikacije više nitko i ne osvrće. Dobar prim-

jer predstavlja hajka na darkere, koja je u tadašnjim vodećim medijima na "crnu listu" darkerskih uzora dovela i imena kao što su Hesse, Sartre, Camus, E. A. Poe, Wagner i slično, što je priču učinilo grotesknom širem krugu ljudi, baš kao što i poznavateljima glazbene scene jednako tako groteskno zvuči spominjanje visokotiražnih imena poput The Cure ili na drugoj strani Metallice u kontekstu sekta i inspiracija za samoubojstvo.

Oblici negativnih mistifikacija koje nalazimo u znanstvenim studijama uglavnom se odnose na opća definiranja područja kao devijantnog, čemu treba pridodati inzistiranje na determinizmu grupe i negiranje individualnih intervencija u subkulturne stilove. Također, smještanje subkulturnih stilova isključivo u radničku klasu, u niže slojeve društva, pridonijelo je učvršćivanju stereotipa o devijaciji i socijalnom statusu. Medijski svijet potrudio se raširiti lepezu negativnih mistifikacija, učvrstiti stereotipe o devijantnom karakteru subkultura, što je sociologiji omogućilo stvaranje koncepta moralne panike i specifičnu demistifikaciju subkultura.

Pozitivne mistifikacije subkulture nalazimo na obje strane. Medijska mistifikacija može biti razumljiva s obzirom na logiku profita, potrebu stvaranja novih obrazaca u kulturi potrošnje, čemu pogoduje "spektakularnost" urbanih adolescentskih životnih stilova i njihova tržišna iskoristivost. Zbog toga možemo sa sigurnošću očekivati pregršt pozitivnih mistifikacija, pretvaranja subkulturnih stilova u kupoprodajne snove i slike svakodnevnog života. Još prije četrdesetak godina sociolozi su uočili moć komercijalizacije, nastajanja tržišta koje se obraća mladima i koje pretvara mnoge simbole pobune, obrasce otpora, kao i bilo koju bizarnost, dekadenciju, u robu na tržištu. Međutim, jedan tip pozitivne mistifikacije inherentan je medijskim oblicima posredovanja životnih stilova, posebno onih koji se zasnivaju na različitim pravcima glazbe. Da bismo razumjeli pozitivnu mistifikaciju drugog tipa, moramo se vratiti društvenim znanostima.

U znanstvenoj zajednici, od razdoblja teorije delinkventne subkulture iz sredine pedesetih, došlo je do višestrukih promjena u pristupu. Nakon Mertonove paradigme, interakcionistički autori zadužili su sociologiju subkultura svojom teorijom etiketiranja i naglašavanjem drugačije perspektive, koja je fokus od devijanta pomakla prema sekvencijalnom modelu karijere, razlikovanju primarne i sekundarne devijacije, prema procesu označivanja, zapravo prema reakciji društva na devijaciju o kojoj je riječ. Premda interakcionistički autori nisu raspravljali o samom pojmu subkulture, njihove teme i pristup izravno su veza-

ne uz sociologiju subkultura, baš kao i “predmet i metode” čikaške škole, koja prethodi autorima delinkventne subkulture. Povratak akteru i njegovoj “definiciji situacije”, ponovna aktualizacija Thomasovog teorema, analiza glavnog i pomoćnog statusa, stigme, totalnih institucija, sve je to pomoglo razumijevanju subkulture i srodnih fenomena bez mistifikacija i determinizma “subkulturnih tipova”. Možda Beckerove studije o jazz-glazbenicima i pušačima marihuane mogu nekome iz istog razdoblja izledati kao pozitivne mistifikacije, no takav će dojam dobiti samo osoba koja je prihvatila predrasude o devijantnom statusu za znanstvene činjenice pa joj pristup koji se vraća autodefinicijama samih aktera izgleda kao afirmacija devijantnih vrednota. “Znanstveni” pristup kojim dominira korekcionalna paradigma ne može pristati na razumijevanje kao temeljnu zadaću i zato studije u kojima postoje subjekti a ne objekti istraživanja izgledaju neprihvatljivo. Nakon što je interakcionizam u šezdesetim godinama inspirirao i one sociologe koji su se bavili upravo subkulturnim grupama, omogućujući jednim dijelom i koncepte moralne panike kao perspektivu societalne reakcije, početkom sedamdesetih godina nastaje pristup koji će biti u potpunosti zaokružen u birminghamskoj školi i koji će petnaestak godina dominirati sociologijom subkulture mladih. Upravo će iz toga pristupa nastati (ponekad i kao neželjene posljedice) neke pozitivne mistifikacije subkulturnih aktera. Ključni predstavnici birminghamske škole (Hall, Cohen, Willis, Hebdige...) nikako nisu željeli mistificirati. Naprotiv, oni su poduzeli demistifikaciju ideologiziranih pojmova poput “mladeži” i sugeriranog generacijskog modela koji zamjenjuje model klasne podijeljenosti društva. Objasnili su procese kodiranja i dekodiranja u medijskom svijetu, učvrstili koncept subkultura, u nekim slučajevima radili i etnografska istraživanja, analizirali moralnu paniku oko uličnih razbojstava, istraživali subkulturne stilove poput teddy-boysa, modsa, rockera, skinheadsa, punkera, nogometnih huligana; i to u skladu sa svojim konceptima kulturne hegemonije, artikulacije, značenjskih praksi, “bricolage” intervencija u subkulturni identitet i životni stil. Dok su šezdesete godine, uz pojavu kontrakture i proširenje pozornice za raznovrsne subkulture mladih a na osnovu utjecaja interakcionističkog pristupa, označile odmicanje socijalne teorije u ovom području od socijalne stratifikacije kao svemoćnog objašnjenja, sedamdesete godine su označile povratak osnovnim definicijama teorije delinkventne subkulture. Subkultura je, baš kao i ranije, definirana kao solucija na problem. Za funkcionaliste iz pedesetih riječ je o subkulturnoj soluciji na problem socijalne struk-

ture, odnosno subkultura nastaje kao alternativna karijera u situaciji nepostojanja socijalne mobilnosti i visokog socijalnog statusa za sve. Za marksiste iz sedamdesetih subkultura je pokušaj simboličkog razrješenja društvenih proturječnosti koje mladi akteri kolektivno iskuse u matičnoj klasnoj kulturi. Dok prvi govore o radničkoj klasi i nemogućnosti zadovoljavanja kriterija koje nastavnici iz srednje klase postavljaju pred radničku djecu onemogućujući ih još u startu, drugi također govore o radničkoj klasi i nemogućnosti socijalne mobilnosti, iz čega slijedi i nemogućnost subkulturnog načina razrješenja proturječnosti kapitalizma kao socijalnog sustava. Teza da mladi punkeri, skinheads i drugi, zapravo žele simbolički riješiti probleme socijalne strukture, “razriješiti proturječnosti” kako to kažu birminghamski autori, dovela je do jedne specifične pozitivne mistifikacije subkultura. Pojam otpora je snažno naglašen (otpor kroz rituale), ali često karakteriziran nedovoljnim za stvarnu promjenu. Unatoč tome, subkulture su unutar raznovrsne recepcije birminghamske škole često bile doživljene kao jedini otpor sustavu u situaciji u kojoj nema drugih dovoljno buntovnih i radikalnih, socijalnih ili političkih aktera. Bez stvarne namjere, u želji da se subkulture interpretiraju u skladu s vlastitim kategorijalnim aparatom, uz istraživačku praksu, ipak su birminghamski autori zaslužni za specifičnu mistifikaciju koja je nastavila živjeti još dugo nakon što su se i sami autori, pod utjecajem postmoderne kritike, povukli iz područja “otpora kroz rituale”. Kao što je bilo pretjerano vezivati otpor uz subkulture mladih uvijek i svuda, tako je i danas pretjerano odbacivati pojam otpora u potpunosti iz analize subkultura i srodnih fenomena. Dio današnjih odbacivanja starih pojmova može se razumjeti i kao reakcija na mistifikaciju do koje je došlo u prijašnjem razdoblju.

Rezultat se mistificiranja otpora kroz rituale pokazuje u sociološkom očekivanju da subkulture budu uvijek protiv “establishmenta”, u stavu da su one isključivo izrazi mladih radničke klase u dvostrukom otporu prema roditeljskoj kulturi i dominantnoj kulturi, u očekivanju subkulturnog razvoja strategija suprotstavljanja, “semiotičkog gerilskog rata”, u pretpostavci da će na neki magičan i simboličan način artikulirati sukob s dominantnom kulturom ili se čak uspostaviti kao moguća snaga društvene promjene. Naravno, ovakve stavove ne bi dijelili baš svi birminghamski autori, ali na osnovu glavnih teza o simboličkom otporu nastale su ovakve pozitivne mistifikacije, često izvan kruga samih autora i izvan britanskog konteksta. Jedan od razloga zašto je moglo doći do nekih mistifikacija predstavlja i razlikovanje stvaralačkih aktera na samom po-

četku nastajanja nekog subkulturnog stila, od pukih sljedbenika do kasnijeg višegodišnjeg razvoja stila. Primjerice, Dick Hebdige je punku prišao od analize samog početka i nekoliko ključnih aktera, objašnjavajući punkersku praksu na osnovu tradicije dadaizma, nadrealizma, situacionizma, uz pojmove iz sociolingvistike i marksističkog strukturalizma, pa se mnogi punkeri (kao što je autor i predvidio) nisu mogli u knjizi prepoznati. Nije toliko problem u Hebdigevom radu, nego u interpretacijama onih koji nisu željeli vidjeti drugi punk i druge punkere osim aktera “subverzivne značenjske prakse” koje je Hebdige doista dobro opisao. No, sociologa subkulture moraju zanimati i oni punkeri koji ne razumiju složene strategije distance i provokacije, koji su sljedbenici a ne stvaratelji, mladi ljudi kojima punk služi za posredovanje vlastitog identiteta, i koji žele piti pivo i skakati mimo zadanih analiza njihovog vlastitog “otpora kroz rituale”. U raspravama, koje su se u Hrvatskoj pojavile u doba prvih istraživanja grafita kao subkulturnog izraza domaćih aktera, mogli smo pratiti kako dio javnosti doživljava sociološke pojmove poput legitimizirajućih, opravdavajućih poteza u odnosu na (za nekoga uvijek neupitnu) devijantnu stranu subkulture. Pojam i njegova operacionalizacija u društvu jest determinirajući u mnogim situacijama; zamislimo samo kakve posljedice po svakodnevni život može imati trajno definiranje ovisnika o drogama kao kriminalca u jednom slučaju, bolesnika u drugom, a korisnika usluga u trećem slučaju. Međutim, tražiti da znanost raspravlja isključivo u skladu s korekcionalističkim pogledom na svijet, podrazumijevati neposrednu operacionalizaciju socioloških pojmova za socijalnu politiku, značilo bi nastaviti s mistifikacijama i onemogućiti znanosti govor mimo ideoloških i vrijednosno preopreterćenih pojmova, barem koliko je to moguće.

Dakle, mistifikacije subkulture u javnosti odvijaju se u znanstvenom i neznanstvenom, najčešće medijskom području. Srž negativne mistifikacije odnosi se na devijaciju i predrasude, očekivanja devijantnog ponašanja većine subkulturnih grupa. Srž pozitivne mistifikacije odnosi se na subkulturu kao “progresivnu”, kreativnu, kritičku i otpadničku kulturu otpora dominantnom društvu. Oba tipa mistifikacije nalaze se u znanstvenom i širem medijskom taboru, barem od pedesetih godina do danas. Iako je potpuno vrijednosno neutralna znanost također mistifikacija, napor koji se posljednjih desetak godina u sociologiji subkultura ogleda u istraživanju aktera bez “denotativnih teorijskih pomaka” približava nas potrebnom odbacivanju mistifikacija, koje je potrebno učiniti za razumijevanje subkulturnih i srodnih fenomena, bez obzira govorimo li o

neoplemenima (Maffesoli, 1996.), afektivnim savezima (Grossberg, 1992.), ekspresivnim zajednicama (Hetherington, 1998.) ili životnim stilovima.

U Hrvatskoj ovo područje još uvijek čeka svoje istraživače jer dvije do tri knjige i dvadesetak tekstova nisu neki veliki doprinos u društvu koje već tridesetak godina obiluje raznovrsnim subkulturnim afilijacijama i životnim stilovima. Iz dosadašnjeg razvoja istraživanja u svijetu možemo izvući pouke pa pristupiti domaćim akterima bez mistifikacija, koliko je to moguće, dopuštajući da nas stvarnost iznenadi i opovrgne naša očekivanja, kako negativna tako i pozitivna.

- Becker, H. (1963.), *Outsiders: Studies in Sociology of Deviance and Social Control*, New York, Free Press.
- Cloward, R. A. (1968.), *Illegitimate Means, Anomie and Deviant Behavior*, u: J. F. Short (ed.), *Gang Delinquency and Delinquent Subcultures*, New York, Harper & Row.
- Cohen, A. (1955.), *Delinquent boys: The Culture of the Gang*, Illinois, The Free Press of Glencoe.
- Cohen, S. (1972/1980.), *Folk Devils and Moral Panics*, Oxford, Martin Robertson.
- Hebdige, D. (1988.), *Hiding in the Light: On Images and Things*, London, RKP.
- Hetherington, K. (1998.), *Expressions of Identity*, London, Sage Publications.
- Grossberg, L. (1992.), *We Gotta Get Out of this Place*, London, Routledge.
- Maffesoli, M. (1996.), *The Time of the Tribes*, London, Sage Publications.
- Thornton, S. (1995.), *Club Cultures: Music, Media and Subcultural Capital*, Oxford, Polity Press.
- Yablonski, L. (1962.), *The Violent Gang*, Harmondsworth, Penguin.

LITERATURA